

Wojciech KOMAN*

SUBURBANIZACJA WEWNĘTRZNA ZABRZA

THE INTERNAL SUBURBANISATION OF ZABRZE

Nr DOI: 10.25167/sm2017.026.11 s. 151–164

STRESZCZENIE: Proces suburbanizacji wewnętrznej polega na przemieszczaniu się ludności w poszukiwaniu dogodniejszych warunków mieszkaniowych. Migracje te mają charakter wewnętrzny, czyli następują w obrębie granic administracyjnych danego miasta. Miejscem docelowym są tereny wolne od jakiegokolwiek zainwestowania. Celem opracowania jest zidentyfikowanie procesu suburbanizacji wewnętrznej w Zabrzu. Rozpoznanie procesu dokonano na podstawie nowo powstałej zabudowy mieszkaniowej tego miasta. Ewidentnym następstwem suburbanizacji wewnętrznej w Zabrzu jest tworzenie się nowej zabudowy jednorodzinnej. W analizowanym mieście widoczna jest jej koncentracja w trzech obszarach, zlokalizowanych bezpośrednio przy drogach komunikacyjnych umożliwiających szybkie przemieszczanie się do centrum miasta oraz do innych miast konurbacji katowickiej. W badanym okresie liczba wniosków o wydanie pozwolenia na budowę domu jednorodzinnego wzrastała rocznie o 10%. Oznacza to, iż przestrzeń Zabrze kształtowana jest przez proces suburbanizacji wewnętrznej. Co więcej, widoczna jest intensyfikacja tego procesu, czego dowodem jest rekordowy pod względem nowo powstałej zabudowy rok 2014.

SŁOWA KLUCZOWE: suburbanizacja wewnętrzna, zabudowa jednorodzinna, Zabrze

ABSTRACT: The process of internal suburbanisation consists in the movement of population in search of more convenient housing conditions. These migrations have an internal character and occur within the administrative boundaries of a given city. The target destination are the areas free from any investments. The purpose of this article is to identify the process of internal suburbanisation in Zabrze. The diagnosis of the process was made on the basis of the newly-erected housing development in Zabrze. The evident consequence of the suburbanization process in Zabrze is the foundation of new single family housing districts. In the case of the analyzed city, their concentration is visible in three areas, located in the direct vicinity of the traffic communication roads, enabling quick travel to the city centre as well as to the other cities of the Katowice conurbation. During the reviewed period the number of applications submitted to obtain construction permits to erect detached houses was increasing by 10% annually. This means that the space of Zabrze is being shaped by the process of internal suburbanization. Moreover, an intensification of this process is visible, as evidenced by the year 2014 which proved record-breaking as regards the number of newly-erected houses.

KEY WORDS: internal suburbanization, single family housing, Zabrze, Silesian region

---

* Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Ekonomicznej, e-mail: wojciech.koman@outlook.com.

Wprowadzenie

Nowe warunki gospodarowania i zasady zarządzania miastem po 1989 r. prowadzą do istotnych przemian funkcjonalno-przestrzennych miast. Przeobrażenia te są następstwem zmian społeczno-ekonomicznych oraz transformacji ustrojowej. Mają one także określone konsekwencje przestrzenne w postaci urbanizacji. Jest to proces nieodwracalny i niejako wpisany w rozwój ludzkości (Szymańska 2009). Współcześnie traktuje się go jako wielowymiarowy zbiór procesów i zjawisk ekonomicznych, społecznych, demograficznych i kulturowych prowadzących do: wzrostu miast i udziału ludności miejskiej, koncentracji ludności na obszarach miejskich i ich rozrastania się przestrzennego, nagromadzenia działalności gospodarczej i administracyjnej wywołującej wzrost znaczenia miasta, kształtowania specyficznych wzorców kulturowych stylu życia miejskiego oraz specyficznych wzorców krajobrazu i architektury (Węclawowicz 2003).

Daniela Szymańska oraz Jadwiga Biegańska (2011) podkreślają istotność przestrzennego wymiaru urbanizacji. Wiele przemian to wynik nieustannie wzrastającego zainteresowania obszarami wiejskimi mieszkańców miast, którzy nie planują wykorzystywać zakupionych obszarów w strefie podmiejskiej do celów rolniczych. Takie spojrzenie w sposób jednoznaczny wskazuje na urbanizację, rozumianą najczęściej jako decentralizacja przestrzenna, tj. odśrodkowy kierunek redystrybucji zaludnienia i działalności gospodarczych. Proces suburbanizacji, bo tak należy nazwać to zjawisko, jest jedną z czterech faz rozwoju miasta zaproponowanych przez Leo H. Klaassena i Jeana H.P. Paelincka (1979). Proces ten jest widoczny w trzech obszarach: wewnątrz granic administracyjnych miasta, w obrębie strefy podmiejskiej, a także poza strefą podmiejską, w obszarach zewnętrznych miasta (Lisowski, Grochowski 2009).

Pojęcie suburbanizacji wywodzi się z terminu *suburbium*, który oznacza obszar peryferyjny w odniesieniu do terenów już zainwestowanych, głównie w obrębie jednostki administracyjnej miasta (Lisowski, Grochowski 2009). Początków tego procesu należy doszukiwać się w okresie rewolucji przemysłowej zapoczątkowanej w Wielkiej Brytanii.

Rozwijające się procesy suburbanizacji w Polsce należy rozpatrywać dualistycznie. W przypadku większości dużych miast Polski mówi się o suburbanizacji zewnętrznej zachodzącej poza administracyjnymi granicami miasta centralnego w obrębie strefy podmiejskiej (Śleszyński 2006). Natomiast w przypadku strefy podmiejskiej konurbacji katowickiej zauważa się początki suburbanizacji wewnętrznej (Spórna, Dragan 2013). Świadczą o niej m.in. wyniki badań dotyczących rozwoju budownictwa mieszkaniowego na obszarze konurbacji katowickiej po 1990 r. przeprowadzone przez Elżbietę Zuząnską-Żyśko i Jacka Petryszyna (2005). Na proces suburbanizacji wewnętrznej występujący w granicach administracyjnych miast zwraca uwagę Piotr Lorens (2005). Píše on, iż to niezwykle rzadkie zjawisko zachodzi najczęściej w miastach posocjalistycznych, charakteryzujących się dużymi udziałami obszarów niezagospodarowanych, wymagających rewitalizacji. Według tego autora suburbanizację wewnętrzną

należy rozumieć jako proces, w wyniku którego ludność przemieszcza się wewnątrz granic administracyjnych miasta w celu poszukiwania lepszych warunków mieszkaniowych.

Problematyka suburbanizacji w Polsce była dotychczas przedmiotem badań podjętych przez: Andrzeja Lisowskiego i Mirosława Grochowskiego (2009), Marka Pieniążka (Grochowski, Pieniążek 2011), Dorotę Mantey (2011). Region miejski Krakowa stał się obszarem badań dla Andrzeja Zborowskiego (2005) oraz Joanny Więclaw-Michniewskiej (2006). W łódzkim ośrodku badawczym zagadnienia te opisywała Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz (*Regiony miejskie w Polsce...* 2011). Natomiast w obszarze konurbacji katowickiej problematyka ta była podejmowana przez: Jerzego Runge, Franciszka Kłosowskiego (2000), Tomasza Spórny (Spórna, Dragan 2013), E. Zuzanską-Żyśko, Sławomira Pytla i Wojciecha Komana (2016).

Celem niniejszego opracowania jest zidentyfikowanie procesu suburbanizacji wewnętrznej w Zabrzu, a co za tym idzie – próba odpowiedzi na pytanie, czy w obrębie badanej jednostki występuje typowa zabudowa suburbanalna. Podstawową metodą badawczą przybliżającą do realizacji celu i odpowiedzi na postawione pytanie jest szczegółowa analiza 4376 wniosków o pozwolenie na budowę złożonych w Powiatowym Inspektoracie Nadzoru Budowlanego w Zabrzu w latach 2003–2014. Wskazana metoda badawcza pozwala na określenie liczby obiektów mieszkalnych, dynamiki ich przyrostu w badanym okresie, jak również wydzielenie dominujących typów zabudowy. Uzupełnieniem części analitycznej są badania terenowe potwierdzające lokalizacje nowo powstałej zabudowy mieszkaniowej, która wykazuje charakterystyczną formę koncentracji przedstawioną w postaci kartograficznej.

Rozwój urbanistyczny Zabrze

By zrozumieć współcześnie zachodzące procesy kształtujące przestrzeń miejską Zabrze, niezbędne zdaje się odniesienie do XIX i XX w., kiedy to dokonywała się jego industrializacja. W początkowej fazie rozwój ówczesnej wsi był niewielki. Mieszkańcy zajmowali się głównie uprawą roli, w tym lnu. Rok 1731 przyniósł pierwsze zmiany rozwoju osadniczego za sprawą pojawienia się pieca hutniczego w pierwszej kolonii określanej mianem Zabrze Hammer lub Kuźnica. Powstanie tej kolonii oraz przyłączenie w 1742 r. większości terenu Śląska do Prus dało początek kolonizacji. Mimo to do przełomu XIX i XX w. tereny zabrzańskie pozostawały przede wszystkim terenami rolniczymi. Wówczas to nastąpiły istotne zmiany, rozpoczął się bowiem okres intensywnej industrializacji prowadzącej do przemysłowego i urbanistycznego rozwoju terenów.

Czynnikiem niezbędnym do zaistnienia tego procesu było odkrycie pomiędzy Zabrzem a Pawłowem bogatych złóż węgla kamiennego. Pojawiły się kopalnie, w których już pod koniec XVIII w. ruszyło wydobycie w płytkich szybach – tak powstała kopalnia „Królowa Luiza”. W latach 1819–1830 wybudowana została Kronprinzstrasse, czyli

Droga Następcy Tronu łączącą Królewską Hutę z Gliwicami, na terenie Zabrze dając początek ulicy Wolności. Znaczącym krokiem dla rozwoju osadniczego miasta było poprowadzenie linii kolejowej z Wrocławia do Mysłowic. W roku 1845 na terenie Małego Zabrze wybudowano dworzec kolejowy.

Rozwój przemysłu oraz towarzysząca mu infrastruktura przyczyniły się do migracji nowych osadników i zakładania kolejnych osad przemysłowych wokół już istniejącego Zabrze, Zaborza i Biskupic. Emigrowali oni ze wszystkich stron Europy, a przede wszystkim z Niemiec i Polski, skąd wielu chłopów, chcąc polepszyć swoją sytuację życiową, uciekało od swych panów i zgłaszało się do nowej i nieznannej im pracy w przemyśle górnośląskim. Tak duży napływ imigrantów spowodował wzrost liczby ludności na terenie Zabrze na niespotykaną dotąd skalę i intensywny rozwój urbanistyczny przejawiający się powstawaniem licznych kolonii.

Pod koniec XIX w. w mieście pojawił się tramwaj parowy, zastąpiony w późniejszym okresie wersją elektryczną, na ulicach Małego i Starego Zabrze (Szczech 1991). Inwestycja ta umożliwiła szybsze dojazdy do pracy, a co za tym idzie – zamieszkiwanie w większej odległości od zakładu. W efekcie nastąpiły kolejne zmiany administracyjne. W okresie przedwojennym zostały wszczęte starania mające na celu uzyskanie praw miejskich. Zostały one jednak przerwane wybuchem pierwszej wojny światowej (Jaros 1967). Po jej zakończeniu oraz odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. na terenie Zabrze miały miejsce manifestacje popierające przyłączenie Śląska do Polski. W ich następstwie doszło do trzech powstań śląskich (1919, 1920, 1921), w wyniku których nastąpiło przecięcie powiatu zabrzańskiego granicą dzielącą go na strony niemiecką i polską. Zabrze po plebiscycie stało się ośrodkiem granicznym. W 1922 r. gmina Hindenburg (Zabrze) uzyskała prawa miejskie, stając się miastem niemieckim.

Okres lat 20. XX w. to czas rozbudowy Zabrze i istotnych zmian urbanistycznych, mających swoje konsekwencje w obecnym procesie suburbanizacji wewnętrznej. Aby związać pracowników z miejscem pracy, rozbudowano osiedla przyzakładowe lokowane na wolnych przestrzeniach znajdujących się pomiędzy Zabrzem a Maciejowem i Gliwicami oraz na terenie między Mikulczycami a Zabrzem (Szczech 1991). Po drugiej wojnie światowej nastąpiła wymiana ludności niemieckiej na wysiedloną z Kresów Wschodnich II RP oraz emigrantów z Francji czy Belgii. Przyczyniło się to do dalszej rozbudowy i powstania nowych osiedli mieszkaniowych. Zmieniono też nazwę miasta z Hindenburg na Zabrze.

W wyniku zmian administracyjnych w 1951 r. terytorium Zabrze powiększyło się o: Mikulczyce, Pawłów, Rokitnicę, Makoszowy, Kończyce oraz Grzybowice, a w 1954 r. do miasta włączono Helenkę, co ukształtowało jego współczesne granice administracyjne.

Podstawową bazą ekonomiczną Zabrze były kopalnie („Ludwik”, KWK „Makoszowy”), huty („Redena”) i zakłady przemysłu ciężkiego (koksownia „Jadwiga” w Biskupicach). Stało się to poważnym problemem w okresie transformacji gospodarczej. Przystarzała struktura gospodarcza miasta przyczyniła się do poważnego kryzysu. Przyczyną wspomnianych problemów był też opóźniony proces restrukturyzacji w sto-

sunku do innych miast, takich jak Katowice czy Gliwice. W konsekwencji nie tylko w obrębie badanej jednostki, ale także regionu pojawił się problem niespotykanego dotąd bezrobocia. Bezrobocie oraz brak inwestycji w mieście czy poszczególnych jego dzielnicach odcisnął mocne piętno na mieszkańcach. Zwiększył się poziom przestępczości i aktów wandalizmu. Wszystko to spowodowało niespotykane ruchy emigracyjne z miasta. Część ludności z regionu śląskiego, w tym Zabrze, po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. wyemigrowała poza granice kraju w poszukiwaniu pracy. Inni, szukając bezpieczniejszej i mniej zdegradowanej przestrzeni, przenosili się poza obszary uprzemysłowione. Ze względu na specyfikę regionu, w jakim znajduje się Zabrze, jest to stosunkowo trudne.

Zabrze jest częścią konurbacji katowickiej obejmującej 33 miasta wraz z obszarami 20 gmin wiejskich. Według badań A. Rungego (2015) osłabienie rynku pracy w mieście oraz nasilanie procesów suburbanizacji w latach 1999–2011 powoduje mniejsze przyciąganie migrantów. Zauważalne są jednak migracje wewnątrz miasta, które ukazują proces suburbanizacji wewnętrznej.

Suburbanizacja wewnętrzna w Zabrzu

Dzięki korzystnemu położeniu w pobliżu skrzyżowania autostrad A1 i A4 oraz połączeniu z Drogową Trasą Średnicową szczególnie atrakcyjnie jawią się tereny gminne przeznaczone pod inwestycje w obrębie miasta. Inwestycje te należy rozpatrywać dwójako. Po pierwsze są one związane z wydzieleniem w obrębie badanej jednostki Specjalnej Strefy Ekonomicznej, będącej częścią Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, znajdującej się w północnej części miasta. Po drugie są to inwestycje w nieruchomości deweloperów oraz osób prywatnych.

Przemiany wewnątrz granic administracyjnych miasta centralnego na wolnych jeszcze do zainwestowania terenach miasta rdzeniowego P. Lorens (2005) utożsamia z tzw. suburbanizacją wewnętrzną. Pozostaje jednak pytanie, czy wzmiankowane przemiany wolnych jeszcze od zainwestowania terenów w Zabrzu można utożsamiać z procesem suburbanizacji, a konkretnie suburbanizacji wewnętrznej. By uzyskać jednoznaczną odpowiedź na postawione pytanie, podjęto próbę zbadania jak kształtują się obszary suburbanialne w Zabrzu. Identyfikacji dokonano na podstawie analizy rozmieszczenia nowo powstałej zabudowy mieszkaniowej w latach 2003–2014.

Jak wskazuje analiza, w badanym okresie do Powiatowego Inspektoratu Budowlanego w Zabrzu wpłynęło 4376 wniosków o pozwolenie na budowę, z czego 12% dotyczyło budynków o funkcji mieszkalnej (tabela 1).

Analizowany okres charakteryzuje się ciągłym wzrostem liczby składanych wniosków o pozwolenie na budowę. Średnio każdego roku jest o 10% więcej wniosków w stosunku do roku poprzedniego, co świadczy o rozwoju budownictwa. W całym badanym okresie średnio każdego roku wpływało do inspektoratu 365 wniosków. Największą dynamikę obserwuje się w latach 2004 (129) oraz 2011 (126).

Tabela 1

Wnioski o wydanie pozwolenia na budowę w Zabrzcu w latach 2003–2014

Lata	Obiekty			Dynamika rok poprzedni = 100
	pozostałe	mieszkalne	razem	
2003	162	20	182	100
2004	198	36	234	129
2005	239	36	275	118
2006	243	41	284	103
2007	269	35	304	107
2008	323	44	367	121
2009	330	37	367	100
2010	347	50	397	108
2011	440	59	499	126
2012	414	47	461	92
2013	430	54	484	105
2014	476	46	522	108
Razem	3 871	505	4 376	—

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PINB.

Z punktu widzenia suburbanizacji wewnętrznej najistotniejsza jest zabudowa o charakterze mieszkaniowym, gdyż ona kształtuje przestrzeń miejską w największym stopniu. W analizowanym okresie do Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego wpłynęło łącznie 505 wniosków o pozwolenie na budowę budynków mieszkalnych. Pozwala to na wydzielenie trzech typów zabudowy mieszkaniowej:

- jednorodzinnej,
- wielorodzinnej,
- bliźniaczej.

Większość wniosków (90%) dotyczyła zabudowy jednorodzinnej, natomiast w przypadku pozostałych dwóch typów udział kształtował się na poziomie 5% (tabela 2, rysunek 1).

Tabela 2

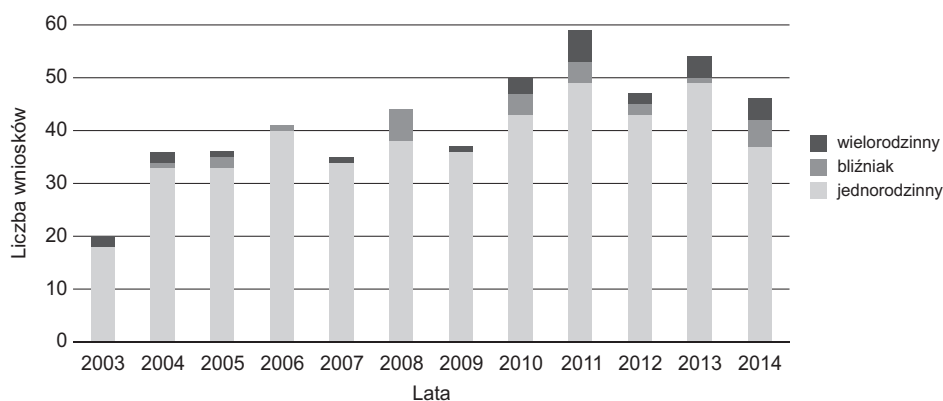
Wnioski o wydanie pozwoleń na budowę budynków mieszkalnych w Zabrzcu według typów zabudowy w latach 2003–2014

Lata	Rodzaj budynku			Razem
	jednorodzinny	bliźniak	wielorodzinny	
2003	18	0	2	20
2004	33	1	2	36
2005	33	2	1	36

Tabela 2 cd.

Lata	Rodzaj budynku			Razem
	jednorodzinny	bliźniak	wielorodzinny	
2006	40	1	0	41
2007	34	0	1	35
2008	38	6	0	44
2009	36	0	1	37
2010	43	4	3	50
2011	49	4	6	59
2012	43	2	2	47
2013	49	1	4	54
2014	37	5	4	46
Razem	453	26	26	505

Źródło: jak w tabeli 1.

Rys. 1. Wnioski o wydanie pozwoleń na budowę budynków mieszkalnych w Zabrze z wyszczególnieniem typu zabudowy w latach 2003–2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z PINB.

Następstwem 505 złożonych wniosków o pozwolenie na budowę było wydanie przez Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego takiej samej liczby pozwoleń na budowę budynków mieszkalnych (tabela 2). Efektem ich wydania było powstanie na terenie miasta łącznie 692 budynków, z czego 87% jednorodzinnych. Zdecydowanie mniej powstało domów wielorodzinnych, stanowiących tylko 8% zabudowy mieszkaniowej, oraz bliźniaków (5%) (tabela 3).

Powstanie w badanym okresie 599 domów jednorodzinnych wpłynęło na przestrzeń miejską, zmieniając jej wizerunek urbanistyczny. Zabudowa powstała na terenach dotąd niezainwestowanych (rysunek 2).

Tabela 3

Nowo powstała zabudowa mieszkaniowa z wyszczególnieniem typów zabudowy
w Zabrzcu w latach 2003–2014

Lata	Rodzaj budynku			
	jednorodzinny	bliźniak	wielorodzinny	razem
2003	18	0	12	30
2004	40	1	14	55
2005	69	2	1	72
2006	92	1	0	93
2007	38	0	1	39
2008	61	7	0	68
2009	36	0	1	37
2010	48	9	3	60
2011	62	5	7	74
2012	45	4	2	51
2013	51	1	12	64
2014	39	5	5	49
Razem	599	35	58	692

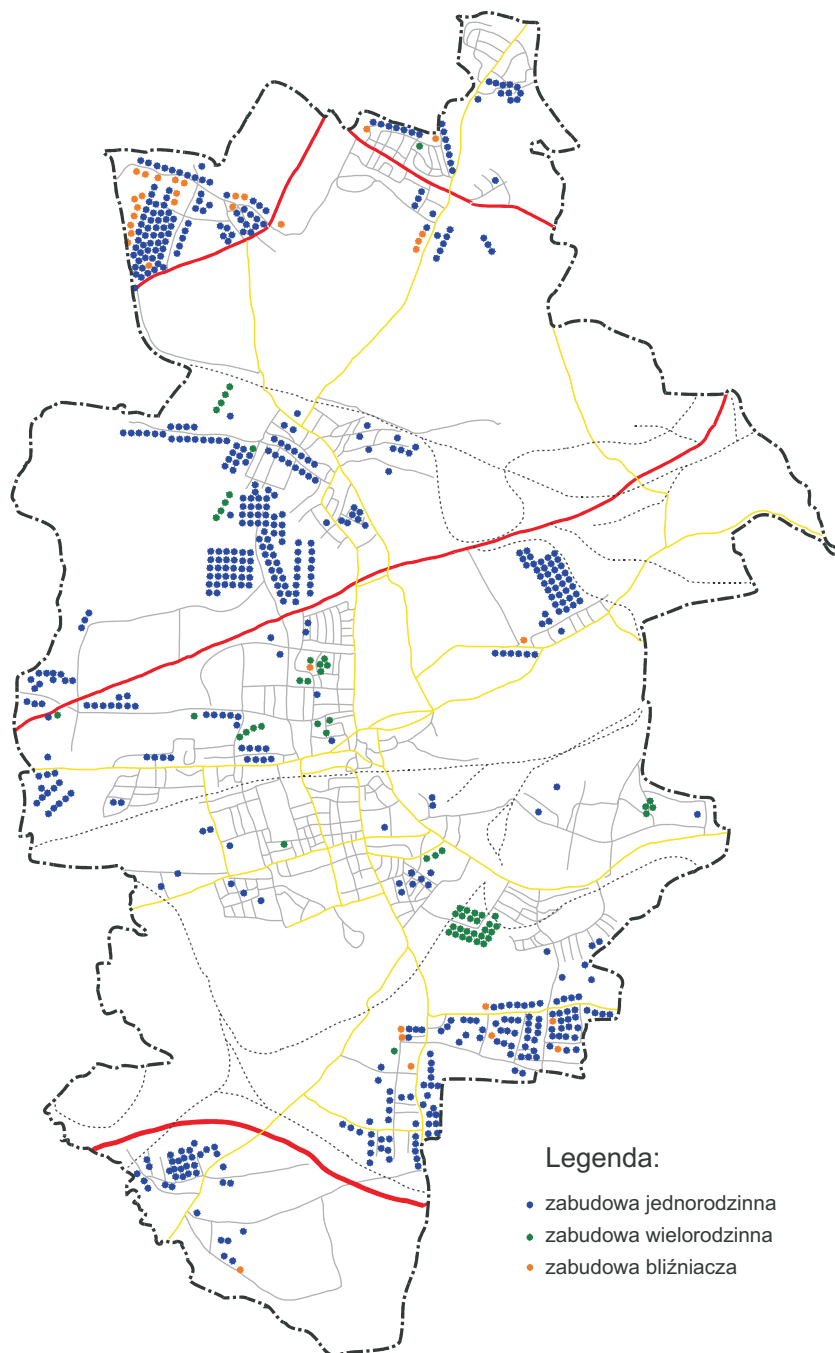
Źródło: jak w tabeli 1.

Analizując przestrzenne rozmieszczenie nowych inwestycji mieszkaniowych, można wskazać następujące prawidłowości (rysunek 2). Po pierwsze, zabudowa jednorodzinna, która powstała w okresie od roku 2003 do 2014, znajduje się poza centrum miasta. Po drugie, miejsca lokowania nowego budownictwa to obszary dotychczas niezainwestowane. Cechują się one otwartą przestrzenią wykorzystywaną w celach produkcji rolniczej. Wreszcie po trzecie – w przestrzeni miasta występują trzy dominujące obszary o zasięgu zabudowy jednorodzinnej. Pierwszy, wysunięty najbardziej na północ, to obszar pokrywający się z obszarem administracyjnym dzielnicy Grzybowice (rysunek 3). Obecnie jest to dzielnica o charakterze typowo rolniczym. Znajdują się tu również: szkoła podstawowa, przedszkole, przychodnia lekarska, poczta, kościół, świetlica dzielnicowa, boisko sportowe, ogródki działkowe, sklepy.

Drugi obszar koncentracji nowo powstałych budynków mieszkalnych o typie zabudowy jednorodzinnej jest położony w niedalekiej odległości od pierwszego, w rejonie ul. Mielżyńskiego i al. Korfanteo (rysunek 4).

Wskazany obszar znajduje się w obrębie dwóch dzielnic miasta – Mikulczyc i Osiedla Mikołaja Kopernika. Charakteryzują się one znacznym udziałem terenów zielonych i rolniczych, dobrze skomunikowanych dzięki bliskości strategicznych węzłów komunikacyjnych. Tereny te w ostatnim dziesięcioleciu zmieniły charakter użytkowania z rolniczego na mieszkaniowy. W latach 2003–2014 powstało najwięcej domów jed-

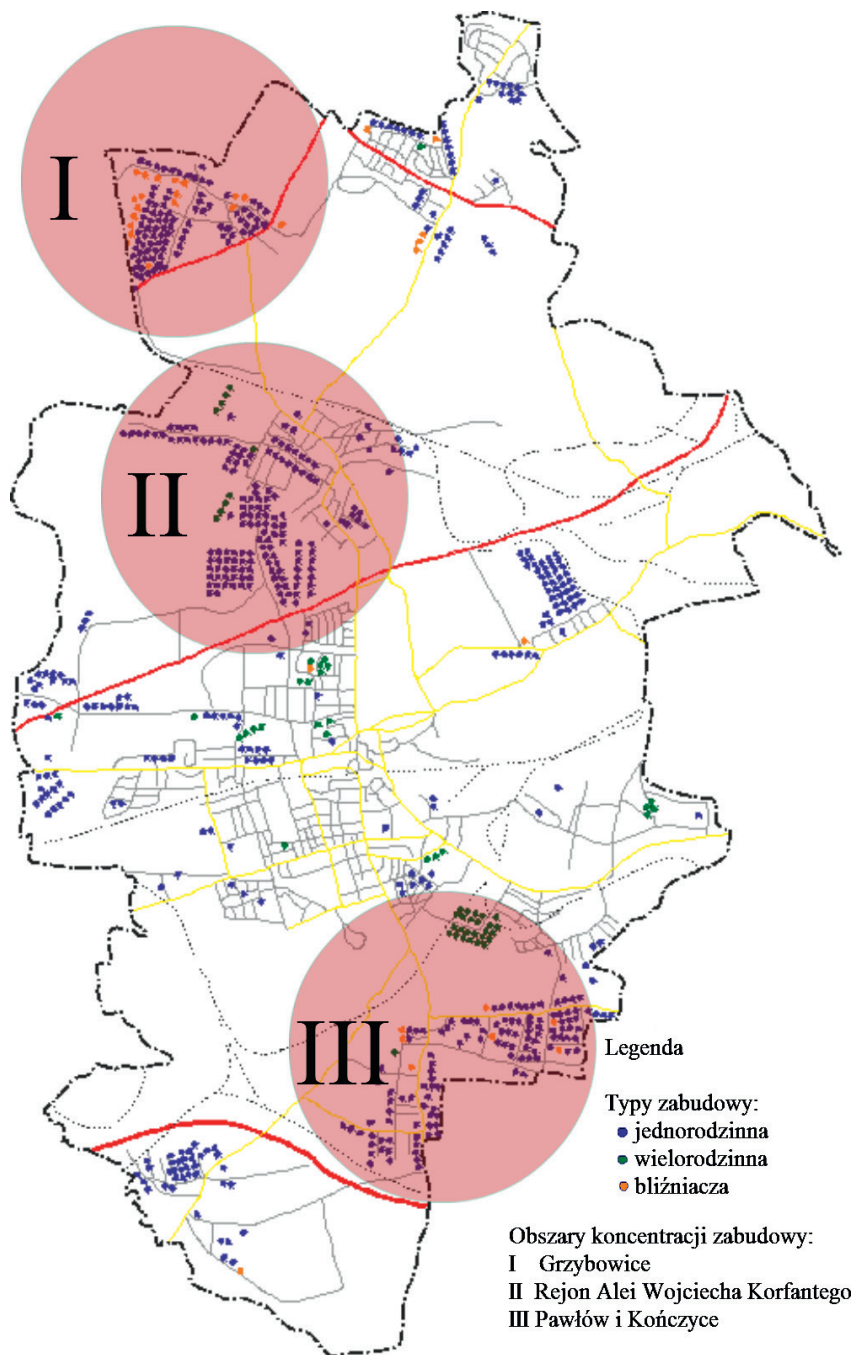

Rys. 2. Rozmieszczenie nowo powstałych budynków w Zabrzu w latach 2003–2014

Źródło: jak w rysunku 1.

Rys. 6. Obszary koncentracji zabudowy jednorodzinnej powstałej w Zabrze w latach 2003–2014

Źródło: jak w rysunku 1.

Podsumowanie

Suburbanizacja, jak wynika z literatury, to najbardziej charakterystyczne zjawisko XXI w. Proces ten obecnie kształtuje przestrzeń wokół m.in. Warszawy (Mantey 2011), Łodzi (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2011) czy Krakowa (Więclaw-Michniewska 2006). Przeprowadzona analiza wskazuje, że suburbanizacja wywiera istotny wpływ także na przestrzeń miejską Zabrze.

Przestrzenny kontekst procesu suburbanizacji to całokształt zmian zachodzących w obrębie badanej jednostki. Wśród charakterystycznych przejawów tego procesu znajdują się infrastruktura techniczna oraz nowo powstająca zabudowa. Na obszarze Zabrze w ciągu ostatniego dziesięciolecia powstała liczna zabudowa jednorodzinna, która koncentruje się w trzech obszarach. Pierwszy z nich, wysunięty najbardziej na północ, pokrywa się z granicami administracyjnymi dzielnicy Grzybowice. Drugi obszar znajduje się najbliżej centrum miasta w rejonie al. Wojciecha Korfanteo, trzeci z kolei na pograniczu dzielnic Pawłów i Kończyce.

Nowe budownictwo powstało na terenach dotychczas wolnych od jakichkolwiek inwestycji. Przemieszczanie się mieszkańców Zabrze z jednych części miasta w inne obszary w rozumieniu Lorensa (2005) świadczy o procesie suburbanizacji wewnętrznej. Intensyfikację tego procesu widać zwłaszcza na końcu analizowanego okresu. Wielce prawdopodobnymi czynnikami migracji zabrzeńców wydają się stara tkanka mieszkaniowa oraz substandardowe dzielnice biedoty w centrum miasta. Ponadto warto wspomnieć o braku zieleni miejskiej w centrum miasta i narastającym problemie zanieczyszczenia powietrza.

Przykład Zabrze nie wpisuje się w kanon typowego procesu suburbanizacyjnego, ponieważ tutejsza suburbanizacja nie wynika z ciągłości zabudowy jednorodzinnej na obrzeżach miasta, o której wspomina m.in. Więclaw-Michniewska (2006) w przypadku Krakowa. Nowe budownictwo Zabrze przyjmuje postać wielośrodkowej, rozproszonej zabudowy zlokalizowanej w różnych częściach miasta.

Proces suburbanizacji prowadzi do istotnych przeobrażeń funkcjonalno-przestrzennych miasta. Jednym z nich jest zmiana formy użytkowania terenu z rolniczego na mieszkaniowy. Z badań wynika, że proces suburbanizacji w przestrzeni Zabrze się nasila, wobec czego należy się spodziewać dalszych inwestycji na jego niezainwestowanych terenach.

Bibliografia

- Grochowski M., Pieniążek M., 2011, *Procesy rozwoju województwa mazowieckiego a suburbanizacja*, [w:] *Regiony miejskie w Polsce. Dwadzieścia lat transformacji*, red. J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jaros J., 1967, *Rozwój przemysłu, handlu i rzemiosła*, [w:] *Zabrze. Zarys rozwoju miasta*, oprac. H. Rechowicz, Śląsk, Katowice.
- Klaassen L.H., Paelinck J.H.P., 1979, *The future of large towns*, "Environment and Planning" 11(10).

- Lisowski A., Grochowski M., 2009, *Procesy suburbanizacji. Uwarunkowania, formy i konsekwencje*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Lorens P., 2005, *Suburbanizacja w procesie rozwoju miasta postsocjalistycznego*, [w:] *Problem suburbanizacji*, red. P. Lorens, Urbanista, Warszawa. Biblioteka Urbanisty 7.
- Mantey D., 2011, *Żywiołowość lokalizacji osiedli mieszkaniowych na terenach wiejskich obszaru metropolitalnego Warszawy*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Regiony miejskie w Polsce. Dwadzieścia lat transformacji*, 2011, red. J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Runge A., 2015, *Powiązania migracyjne miast średnich w konurbacji katowickiej w latach 1999–2011*, „Studia Miejskie” 18.
- Runge J., Kłosowski F., 2000, *Migration of the population of the Katowice province in the period 1977–1997*, “Polish Population Review” Central Statistical Office, Warsaw.
- Spórna T., Dragan W., 2013, *Zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym centralnej części Sosnowca w latach 1993–2012*, „Acta Geographica Silesiana” nr 13.
- Szczech B., 1991, *Zabrze na dawnej fotografii*, t. 1: *Stare Zabrze, Dorota, Małe Zabrze*, Wydawnictwo MM, Zabrze.
- Szymańska D., 2009, *Geografia osadnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Szymańska D., Biegańska J., 2011, *Fenomen urbanizacji i procesy z nim związane*, [w:] *Procesy urbanizacji i ich uwarunkowania na początku XXI wieku*, red. J. Ślodziński, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole. Studia Miejskie 4.
- Śleszyński P., 2006, *Demograficzny wymiar procesów suburbanizacji w Polsce po 1989 roku*, [w:] *Żywiołowe rozprzestrzenianie się miast. Narastający problem aglomeracji miejskich w Polsce*, red. S. Kozłowski, Ekonomia i Środowisko, Białystok–Lublin–Warszawa.
- Węclawowicz G., 2003, *Geografia społeczna miast, Zróżnicowania społeczno-przestrzenne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Więclaw-Michniewska J., 2006, *Krakowskie suburbia i ich społeczność*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Zborowski A., 2005, *Przemiany struktury społeczno-przestrzennej regionu miejskiego w okresie realnego socjalizmu i transformacji ustrojowej (na przykładzie Krakowa)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Zuzańska-Żyśko E., Petryszyn J., 2005, *Rozmieszczenie nowych inwestycji mieszkaniowych w aglomeracji katowickiej*, [w:] *Współczesne procesy urbanizacji i ich skutki. XVIII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, red. I. Jażdżewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Zuzańska-Żyśko E., Pytel S., Koman W., 2016, *Suburbanization in postindustrial area. Case study of the Silesia Metropolitan Region*, [w:] *GeoMed 2016. 4th International Geography Symposium. Book of proceedings*, eds. R. Efe, I. Cürebal, L. Lévai, Kemer, Antalya (Turcja).